

"NƏ YAXŞI GÖRÜŞDÜK"

Unudulmaz Ənvər Rzanın bu misraları neçə illərdir ki, qulaqlarımda səslənir:

**"Ay quzu otaran balaca Ənvər,
Nə yaxşı görüşdük, nə yaxşı yenə..."**

Bu yanğı, bu həsrət yurd sevgisindən ürəyi, ruhu pörşələnən şairin kövrək harayıdır. Əli İsmayılovun "Ənvər Rzanı xatırlayarkən" kitabı da sanki bu od-alova bürünmüş kimi əlimizi, könlümüzü yandırır. Ənvər müəllimin həsrətlə andığı o dağlardan perik düşdük. Ənvər həsrətini, Ənvər xatirəsini elə orada, o dağlarda, dağlarda qoyub gəldik. Nə yaxşı ki, Əli İsmayılov ona kitab-abidə həsr elədi. Mən onun şeirlərinin birinə musiqi bəstələmişəm:

**... Oldum Abbas Tufarqanlı,
O Gülgəzdi, Allah, Allah!**

Bu anda düşünürəm ki, Gülgəz yalnız bir xanım deyilmiş. O bir yurd, torpaq, doğma el-oba, kənd-kəsək imiş.

Deyirlər ki, Ənvər Rza kəndə gələndə ona ayrıca otaq, yatacaq ayırmaq istəyəndə imkan vermirmiş:

- Elə o zamanə kimi, yerimi burada sərin. Ocağa da kərmə qoyun. Bu od-ocağın ətrini yenə duymaq istəyirəm.

Bax, elə doğma od-ocaq qoxusunu ciyərlərinə, ruhuna hopduran alim, şair, müəllim Ənvər Rza Bakıya qayıdanda Şekspiri, Şellini, neçə-neçə dahini ingilis dilindən birbaşa tərcümə edirdi. Əslində tərcümə etmirdi, yenidən yaradırdı. Yoxsa bu tərcümələrin müəllifini demədən kiməsə oxusan elə bilər ki, Azərbaycanlı qələmindən süzülən orjinal misralardır. İngilis dilindən bu qədər gözəl tərcümə qabiliyyəti də yalnız Ənvər Rzaya məxsusdur.

Və bu dəfə təkəcə Ənvər Rzadan danışmaq istəməzdim, onun haqqında hər gün danışılır, yazılır, unudulmur. Mən kitabın müəllifi, həkim, Qarabağ qazisi, yüzlərlə Azərbaycan əsgərinin həyatını ölümün pəncəsindən qurtaran Əli İsmayılovdan, onun digər xatirələrindən də qısaca söz açmaq istərdim.

Əli nümunə idi. Bir məktəbdə oxuduğumuzdan bilirəm. Hamı ona bənzəmək istəyirdi - tərbiyədə, təhsildə, davranışda. Olmurdu. Səmimi, təmkinli, mehriban. Çox qərībədir ki, onu xatırlamağa çalışanda hər zaman yalnız bir epizod gözlerim önündə canlanır.

Böyük tənəffüs idi. Əli evlərinə tələsirdi. Əynində o zamanın külrəngi məktəbli for-

ması vardı. Dördyola bir az qalmış onunla bir sınıfdə oxuyan qız (deyəsən prokurorun qızı idi) soruşdu:

- Əli, niyə qaçırsan?
- Gecikərəm axı.

Vəssalam! Bu səhnədən savayı o günləri dəqiq xatırlaya bilmədim.

Ənvər müəllimlə son dəfə "Azərbaycan" nəşriyatında görüşdüm.

Və yenə Əli həkimdən onun, tarixi araşdırmasından, xatirələrindən söz açmaq istəyirəm. Əlbəttə, bütün bunlar Ənvər Rza kimi unudulmaz insanın həyatına daxil olan vacib cəhətlərdir.

200 il əvvəl Kərbəlayi Ellazın Kəlbəcərə ayaq basmasından başlanan bir tarixi qələmə alıb Əli həkim. "Kəlbəcər" adının da məhz Ellaz kişinin gördüyü "Kərbəlayi Həcər" qəbir-məqbərəsindən götürdüyü şübhə doğurmur. Tarix boyu türklərə məxsus olan bu torpaqlara sonralar bəzi köçlər gəlmişdi. Ən böyük köç isə Dərələyəzdən qohumlarını buraya gətirən Ellazın xidməti idi. İki əmisi oğullarının - Məmmədi və Kərbəlayi Vəlini ailələri ilə burada məskunlaşması onun xidmətidir. Bundan sonra ərazi Tərtərin axarı istiqamətilə iki yerə bölünüb. Sağ tərəf Məmmədə, sol tərəf isə Vəliyə həvalə olunub. Müəllif bütün bunların panoramını ustalıqla yaradıb.

Güman edirəm ki, bu tarixi oxumaq, öyrənmək hər bir kəlbəcərli, azərbaycanlı üçün vacibdir. Öz şəcərəsini bilmək, kimlərlə əqrəba olduğunu öyrənmək əlbəttə maraqlıdır. Ənvər Rzanın da, elə müəllifin özünün də eyni şəcərədən olduqları bir daha təsdiqlənir. O ən vər Rzanın ki, mənsub olduğu ailə böyük faciələr yaşayıb. Atası repressiya qurbanı olub. Qardaşı...

Əli həkimin haqqında söhbət açdığı Əli dayı Ənvər Rzanın böyük qardaşıdır. O kişi mənim də yaddaşımdan silinməyib. Həyatı böyük bir roman üçün əsl materialdır. Əli dayı - ober-leytenant. Vətən xaini deyil, Vətən fədaisi.

Kitabda qeyd olunan bir epizodu o vaxt Sücaət eynilə mənə danışmışdı. Bir az da emosional, təsirli şəkildə.

Atası güllələnmiş, bir kənd məktəbində müəllimlik edən Əli dayı müharibəyə yollananda nələr yaşayacağını ağına belə gətirməzdi. Yaralanıb, əsir düşüb. Zülüm çəkib. Sonralar onun həyatını Azərbaycan legionu xilas edib. Azərbaycan uğrunda vuruşmanın daha məqsəduyğun olduğunu düşünən və planlaşdırın legion.

Daha sonra Əli müəllim həmin legionu yeni insanlar cəlb etmək məqsədilə əsir düşərgələrini gəzib. Əsas niyyəti azərbaycanlıları xilas etmək olub. Və belə günlərin birində...

O zaman Sücaətin də dedikləri Əli həkimin yazdıqlarını bir daha təsdiqləyir. Xilas olunan kəlbəcərliyərdən biri Sücaətə deyirmiş:

- Bir gün ucaboy alman zabiti gəldi. Yarıda iki avtomatlı əsgər də vardı. Bizi sıraya düzdülər. Zabit hamını diqqətlə süzdü. Birdən azərbaycanca xəbər aldı:

- Aranızda azərbaycanlı varmı?
Hamı susdu. Qorxduq. Fikirləşdik ki, yəqin güllələyəcək. Amma o, azərbaycanca danışdı. Həm də şirin bir ləhcəylə. Gülmüsünürdü. Qarşımızda var-gəl edib dayandı və ucadan:

- Ə, aranızda Kəlbəcərdən kim var?
Bu dəfə özümü saxlaya bilmədim. Bütün varlığımı bir od sardı. Və təkrar "kəlbəcərli varmı aranızda?" - deyəndə:
- Mən!!! - deyə yaralı qurd kimi bağırdım.

Yaxınlaşdı:
- Hansı kəndənsən?
- ...
- Adın nədir?
- ...
- Məni tanıdın?
- Yox!
- Ə, mənəm də İsmayılın oğlu Əli!
Huşumu itirdim...

... Əli dayı bizim evlərə yaxın olan Baytarlıq İdarəsində işləyirdi. Səhv etməmişəm mühasib idi. Deyirdilər plen olub. Sibirdən gəlib. Ucaboy idi. Amma xəstəlik belini azca əymişdi. Səsi xırıldasa da, əzəmətli və güvənli idi. Onu yalnız bir epizodda xatırlayıram. Əynində qara, nimdaş palto

vardı. Əllərilə haranısa göstərir, kimisə danlayır, narazılıq edirdi. Sən demə bu ober-leytenant Əli müəllimdir. Onlarla azərbaycanlıları xilas edən Əli müəllim. Azərbaycanı xilas etmək niyyətində olan Əli dayı. Və illər sonra uğrunda vuruşmağa məcbur edən Rusiya bu kişinin torpaqlarını alıb ermənilərə verdi. Bax, buna görə də Əli dayı kimi insanların nələrin haqqında düşündüklərini indi daha yaxşı anlaşırsan.

Bütün bu əzablar isə Ənvər Rzanın şeirlərində təsəlli tapmaq istədi. Amma misralar ağladı. Qan damdı sözlərdən. Həsrət yağdı misralardan. Fəqət, sınımadı şair. Yazdı, yaratdı. Bir ulusun poetik surətini bizə bəxş etdi. Bütün bunlar Əli həkimin kitabında daha yüksək səslə, üsyanla yer alıb.

Və qibtə elədim. Gözləmədim. Bir həkimdən bu qədər gözəl təsvir, tədqiqat, tarixi hadisələri ustalıqla qələmə almaq bacarığını gözləmədim. Heyrətə gəldim.

Həm də fəxr elədim. Sən demə, eyni şəcərədən olan insanlarıq. Sən demə, Kəlbəcərli demək istedad, sehirli qələm, söz sahibi deməkdir. İstər şair olsun, istər mühəndis, istər həkim. Fərq etməmiş.

Əli həkimə, Əli İsmayılova, Müseyib dayının oğluna həm təşəkkür, həm də təbrik düşür. Böyük bir tarixi üz çıxarıb. Xırda-xırda epizodları daha dəqiq, daha ardıcıl öyrənib və yazıb. Müəllifə bir daha təşəkkür edirik. Ənvər Rza demişkən:

- Nə yaxşı görüşdük, nə yaxşı yenə...